

<https://doi.org/10.18485/unislav.2017.ch7>
821.162.3.09 Чапек К.
929 Чапек. К.
811.162.3+821.162.3.09](497.11)

АЛЕКСАНДРА КОРДА-ПЕТРОВИЋ*
Филолошки факултет Универзитета у Београду
Београд, Србија

ПРОФЕСОР КРЕШИМИР ГЕОРГИЈЕВИЋ КАО ЧАПЕКОЛОГ

Професор Крешимир Георгијевић (1907–1975) утемељивач је бохемистике као посебне студијске групе на Катедри за славистику у Београду. Аутор је првих приручника за наставу чешког језика и књижевности. Као плодан преводилац са чешког језика, упознао је југословенску и српску јавност са делима савремених чешких писаца. Превео је више значајних дела Карела Чапека, док десетак његових студија и чланака посвећених делу овог писца представљају оригинално тумачење целокупног Чапековог дела. У раду ће бити анализиран допринос Крешимира Георгијевића чапекологији, као посебној књижевнонаучној области која се бави укупним делом Карела Чапека.

Кључне речи: Крешимир Георгијевић, чапеколог, студије о делу Карела Чапека, преводи дела Карела Чапека

Чапекологија, као посебна књижевнонаучна област која се бави укупним делом Карела Чапека, заснована је још почетком двадесетих година 20. века, када је овај чешки писац својим антиутопистичким и алегоријским драмама стекао светску славу. Од тада, па до данас, тумачење његовог дела не престаје. Скоро да нема нити једног чешког књижевног историчара или страног бохемисте који се бави књижевношћу 20. века, а да се није упустио у анализу филозофских полазишта, поетике или интерпретације његовог дела.¹ Ипак, не могу се сви проучаваоци Чапековог дела назвати чапеколозима. Ову квалификацију стекли су само они који су се дубље посветили проучавању, оригиналном тумачењу и афирмацији Чапековог дела у оквирима европске и светске књижевности, као и они који су се посветили одбрани његовог дела пред идеолошким интерпретацијама савременика или потоњих тумача. Циљ овог рада је да се представи допринос професора Крешимира Георгије-

* korda@verat.net

¹ О почецима чапекологије више у чланку Pohorský Miloš, *Karel Čapek a ti druzí*, Slavica Pragensia XXXIII, Univerzita Karlova, Praha 1989, s. 15–22.

вића (1907–1975) српској (и југословенској) чапекологији, као и да се потврди да се наш професор с правом може назвати чапекологом.

Може се рећи да је професор Крешимир Георгијевић утемељивач бохемистике на нашој Катедри. Завршио је славистику у Загребу, а у Прагу је студирао чешки и словачки језик и књижевност (1933/34). Докторирао је дисертацијом „Адам Мицкјевич и српскохрватска народна песма” 1934. године. На Филозофском факултету у Београду од 1946. године предавао је пољску и чешку књижевност и језик у звању доцента, а 1951. године је изабран за ванредног професора пољске и чешке књижевности и језика, док је 1956. године изабран за редовног професора хрватске књижевности. Објавио је приручнике *Грамаџика чешког језика* (Београд, 1949) и *Прејлед чешке и словачке књижевности (1. geo – do 1780.)* (Београд, 1950), који су генерацијама студената помагали да стекну основна знања из области чешког језика и књижевности. Такође, професор Георгијевић је био плодан преводилац са чешког језика, те су његовом заслугом нашим читаоцима постала доступна дела значајних аутора међуратне и поратне чешке литерарне сцене. Из политичких разлога прерано и неправедно је пензионисан 1959. године, али наставља научни рад као редактор *Чешко-српскохрватског* и *Пољско-српскохрватског речника САНУ* (1956–1968) заједно са др Надом Ђорђевић.²

Да би се дело неког аутора тумачило, потребно га је прво посвећено прочитати, познавати укупни контекст настанка дела, уочити идеју уметничког дела, сагледати све његове аспекте и поседовати знање и таленат за анализу. К. Георгијевић је поседовао знање чешког језика и био је добро обавештен о књижевним токовима међуратне чехословачке књижевности. Чапекова дела читао је у оригиналу, а крајем тридесетих година почео је да објављује и своје преводе. Превођење је најпосвећеније читање, те Георгијевићев преводилачки рад на Чапековом тексту сигурно му је омогућио и најбоље упознавање са делом чешког писца.

Читање Чапека

Пре Георгијевића, Чапека су у југословенској средини интензивније започели да преводе крајем двадесетих година Јован Кршић, Јарослав Мали, Радован Лалић и Људевит Јонке. Били су то краћи одломци из Чапековог дела, објављивани углавном у периодици или у оквиру

² Више о историјату наставе чешког језика и књижевности у Копривица В, Корда-Петровић А. *О настави чешког језика и књижевности на Филолошком факултету у Београду*, Зборник са међународног симпозијума Изучавање словенских језика, књижевности и култура као инословенских и страних, Славистичко друштво Србије, Београд 2008, с. 203–210.

избора чешке прозе. Прво Чапеково публицистичко дело које ће код нас бити преведено у целини и које ће постати „култна књига” у Краљевини Југославији, биће *Разговори с Т. Г. Масариком* (Novogy s T. G. Masarykem, 1926–1935). Скоро у исто време у нашој средини појавила су се два превода ове књиге, један на хрватски, у преводу Бошка Врачаревића (Загреб, 1938), а други на српски, у преводу Крешимира Георгијевића (Матица српска, Нови Сад 1938).³ Објављивање ове књиге био је престижан издавачки подухват, али и друштвено-културни догађај. Можда не толико због писца Чапека, колико због Масарика, политике коју је он представљао и због актуалних разлога (Масарикова смрт и тадашња политичка ситуација у Чехословачкој).

Чапек је *Разговоре...* објавио у три свеске, док четврти део носи назив *Ћушања с Т. Г. Масариком*, у коме писац објашњава како су заправо настале ове књиге. Описује дугачке шетње и разговоре с Масариком на основу којих је сакупио грађу за председникову биографију. Чапек је успео да у форми фиктивног Масариковог приповедања у првом лицу створи посебан тип биографске монографије. Све три свеске *Разговора...*, као и четврти део, били су објављени у издању Матице српске, без предговора или поговора, али Георгијевић је на крају књиге саставио *Реџисџар*, у коме су унета објашњења појмова неопходних за разумевање текста. Посебно су заступљена тумачења филозофских термина (нпр. агностичар или антропоморфизам) и кратке белешке о, у књизи поменути, чехословачким јавним личностима. *Реџисџар* је био од непроцењивог значаја за наше читаоце, јер су могли у потпуности да прате Чапеков текст и Масарикове мисли.⁴ На последњој страници овог српског издања, преводилац се захваљује др Отокару Колману⁵ на помоћи и саветима током превођења.

Квалитет Георгијевићевох превода оценио је Јарослав Мали, други значајни преводилац са чешког и познавалац Чапековог дела: „Ма колико био једноставан, језик и стил Чапеков има јаку, чисто чешку фразу и типично чапековску обојеност. Преводилац је успео не само да пружи веран превод, већ да га преточи у коректну и углађену фразу не

³ Георгијевићев превод *Разговора с Т. Г. Масариком* имао је своју предисторију. Издање Марице српске каснило је скоро годину дана због несугласица у књижевном одбору који је требало да покрене Библиотеку савремених словенских приповедача. О томе Георгијевић детаљно пише у чланку *Шта је са Чајековим „разговорима”?*, објављеном у новосадском листу Дан, 12.6.1938, год. IV, бр. 133 (917), с. 5.

⁴ Из регистра су се могле сазнати и неке информације које су нашој јавности биле мало познате, нпр. да је презиме Гарик (Герик) заправо презиме Масарикове супруге које је он придодео уз своје.

⁵ Отокар Колман (1887–1955), лектор за чешки језик у Београду између два светска рата. Докторирао у Прагу на чешким преводима *Горској вијенци*.

нарушавајући стилску форму оригинала. У томе је велика предност овог превода у односу према хрватском преводу Бошка Враћаревића [...], а у коме је Чапеков текст на многим местима погрешно тумачен” (Мали 1939: 72).⁶

Још једном је Георгијевић „укрстио копље” са Бошком Врачаревићем. Реч је о преводу Чапековог романа *Прва смена* (První parta, 1937), који је прво објављен у хрватском преводу Бошка Врачаревића у Загребу 1938, док ће Георгијевићев превод објавити Матица српска 1949. године. Нешто касније, придружиће им се и трећи превод Људевита Јонкеа, објављен у Загребу 1952. Поредићи ова три превода са текстом оригинала, дошли смо до закључка да у Врачаревићевом преводу има грешака у самом значењу речи, што утиче на промену смисла текста. Преводи Георгијевића и Јонкеа немају ову врсту недостатака, али осим разлике у језичкој варијанти превода, разлике постоје и у коришћењу другачијих глаголских видова, синонима за иста и слична значења (углавном код рударских термина) и стилског подражавања говорног језика. Јонке је прецизнији у превођењу значења речи, док је Георгијевић функционалније стилски уобличио превод у намери да га што више прилагоди српском говорном језику. Све говори у прилог савесног и надареног преводиоца. И овде се Георгијевић определио да у оквиру књиге буду објављене *Напомене*, тј. објашњења термина из области рударства или других мање познатих речи (нпр. дрегерка – гасна маска с кисеоником, јаловина – камење и земља између слојева угљена, коледање – певање божићних песама, итд.). Овакве напомене нису постојале у оригиналним издањима Чапековог романа, те су сачињене само за потребе наших читалаца. И у том смислу К. Георгијевић је био одговоран према читаоцу. Имао је јасан критеријум о томе шта би могло бити непознато домаћем читаоцу, те је у додатим напоменама то покушао да објасни.

Крешимир Георгијевић превео је Чапекову драму *Маџи* још 1939. године. О томе сведочи његов објављени превод трећег чина ове драме у оквиру *Чапекове књије*, коју је уредио и штампао у Београду 1939. године. Овај део драме аутор је уврстио у свој избор превода из дела недавно преминулог писца, како би дочарао и сегмент његовог драмског стваралаштва. Исти одломак овог превода објављен је још једанпут у „Књижевним новинама” (31.8.1968, бр. 335), као подсећање на великог драмског писца, а поводом тридесет година од његове смрти. У међувремену, драма *Маџи* имала је премијеру у Народном позоришту у Београду 1.2.1945. у режији Вјекослава Афрића, а у Георгијевићевом

⁶ У једној белешци у СКГ, наведен је и негативни суд Отокара Колмана о Врачаревићевом преводу. Овом преводу се замера, између осталог, и то што не садржи четврти део *Пушања са Т. Г. Масариком*.

преводу.⁷ Иако је Чапек већ био познат у нашој средини као драмски писац, ово је први објављени одломак неке од изведених ауторових драма.⁸ Дакле, Георгијевић је схватао значај Карела Чапека као драмског писца и сматрао је за неопходно да у избор његових текстова уврсти и одломак драмског текста.

Уколико уз ове примере додамо десетак Чапекових приповедака и бајки, које је Георгијевић превео у периоду од краја тридесетих до почетка шездесетих година и библиографију његових превода упоредимо са библиографијом осталих преводилаца Чапековог дела, можемо закључити да је било оних који су више и интензивније на нашим просторима преводили Чапека. Оно што се издваја као специфично за Георгијевићеве преводе је њихов веома солидан квалитет, а посебно треба издвојити чињеницу да су се издања ових превода појављивала у кључним тренуцима за рецепцију Чапековог дела код нас. Ту се мисли на издање *Разговора с Т. Г. Масариком*, објављено непосредно после смрти државника, у важном историјском тренутку, као и на Георгијевићеве преводе више приповедака и одломка из драме за чувену *Књију о Чајеку*, која представља јединствени омаж великом писцу. Овде треба поменути и Георгијевићев превод романа *Прва смена*, који се појавио у време када се пишчево дело идеолошки тумачило.

Тумачење Чапековог дела

У студији *Карел Чајек*, која је објављена у „Српском књижевном гласнику“ јуна 1938. године, а која представља штампану верзију предавања које је Георгијевић одржао 26. маја 1938. на Коларчевом Народном универзитету у Београду, слојевито се приступа анализи Чапековог укупног дела. Аналитичан у приступу и позитивистички орјентисан, Крешимир Георгијевић своју студију започео подробним представљањем тадашњег стања у области чешког романа. По њему, Први светски рат значио је прекретницу у концепцији чешког романа. Као директна последица ратних искустава, настаје легионарска проза пуна документарних, репортажних и хроничарских записа. Истовремено јача талас витализма у области поезије и прозе, а догађаји се код неких аутора преносе и на план утопије. Фабула романа и приповедака све више постаје разуђена и доста аутора креће путем експресионистичког романа. У ову

⁷ Више о овој премијери у Корда-Петровић А., *Ог робота до инсеката*, 2006, Београд, Задужбина Андрејевић, с. 40–46.

⁸ Чапекова драма *Макројолосова шајна*, у преводу Милутина Игњачевића, објављена је у оквиру Универзитетске библиотеке, Београд 1927. Међутим, ова драма никада није постављена на неку од српских позорница.

групу чешких аутора, Георгијевић сврстава Чапекову рану прозу. Од експресионизма до надреализма недостајао је само један корак и тако главна карактеристика чешког романа током тридесетих година постаје „...аналитичност, социјална код И. Олбрахта, Мајерове, Новог и др.; судбинска код К. Чапека; унутрашња код Незвала” (Георгијевић 1938: 261). Како је аутор студије користио литературу, у то време, еминентних чешких књижевних историчара и критичара (Ф. Геца, А. Новака, В. Черног, Ф. Кс. Шалде и др.), овај покушај прецизног одређивања места Чапековог дела у систему међуратне чешке прозе, представља сумиране владајуће ставове тадашње чешке књижевне критике. Тек у другом делу студије Георгијевић аналитички разматра Чапеково прозно, али и драмско и публицистичко дело. Чапека не приказује само као приповедача, романописца и драмског писца, већ и као „проницљив дух”, који активно учествује у филозофским расправама и свакодневним догађањима. Хронолошки пратећи објављена и извођена пишчева дела, као и његове објављене есеје, козерије, путописе и критике, посвећујући се њиховој подробној анализи, па чак упуштајући се у препричавање садржаја, Георгијевић сагледава Чапеково дело као свеобухватну хуманистичку мисију једног чешког књижевника. У односу на своје претходнике, Јарослава Малог и Људевита Јонкеа, који су се бавили истом темом, Георгијевић први констатује да је Чапек „створио посебан књижевни жанр, посебну врсту, која би се могла означити као научно-утопистичка” (Георгијевић 1938: 265). Ту сврстава Чапекове драме *Р.У.Р*, *Случај Макројулос*, *Бела болест*, *Из животоа инсекаша*, као и романи *Фабрика айсолушној*, *Кракашиш* и *Раиш људи и даждевњака*.⁹ Значајно је навести да Георгијевић у овој студији наводи поделу Чапеквих утопистичких дела у две групе и то по хронологији настанка, што сматрамо оригиналним закључком: „Већина наведених утопистичких романа и драма Чапеквих настала је непосредно после рата (између 1921–1924), кад је Европа била још у оној несрећној поратној психози, кад је над њом висео још преживели рат, те су та дела била као опомена и зебња једног визионарског духа да се страшни покољ човечанства не би поновио... Тој теми он се опет враћа у данашње време кад сваког часа прети опасност да страшни пожар рата не захвати Европу и да пламен почне с његовом земљом, да збрише с мапе његов вредни и живота жељни народ. Чини то у *Раишу са млоцима* и у драми *Бела болест*, свестан тога да данас у Европи постоји страшан сукоб између два антагонистичка табора... Речено данас текућим тер-

⁹ К. Георгијевић наслове драме *Из животоа инсекаша* и романа *Раиш људи и даждевњака*, наводи у својој верзији превода као *Из животоа буба* и *Раиш са млоцима*, док су овде наведене касније навођене и објављене верзије превода назива дела.

минима, то је конфликт идеала демократије и идеала неограничених, славољубивих диктатура” (Георгијевић 1938: 269–270).

Предност професора Георгијевића у односу на његове претходнике, који су у нашој средини тумачили Чапеково дело,¹⁰ била је могућност сагледавања готово целокупног пишчевог опуса. Чапек ће заувек престати да пише само пар месеци по настанку ове студије. Међутим, ни ова предност не би била довољна за овакву идејну анализу, по свом карактеру ангажовану, да није постојао квалитет знања и обавештености, као и истанчани смисао за анализу књижевног дела, а који је поседовао аутор студије. И други су у нашој средини тумачили Чапеков утопизам, анализирали његове драме и романе са идејно-утопистичког аспекта, међутим, Георгијевић је успео, немајући предност дуже временске дистанце у коначном закључивању, да сагледа вишезначност и актуалност идејног аспекта Чапекових дела много пре осталих, чак и чешких/чехословачких, познавалаца књижевних и друштвених прилика.

Треће поглавље ове студије посвећено је искључиво анализи Чапекових романа, заправо романа који чине слободну трилогију (*Хордубал*, *Метџеор* и *Обичан животић*), као и романа *Прва смена*.¹¹ Тиме заправо затвара тематски круг започет на почетку студије. Анализира се Чапеков приповедачки поступак разбијања строге и јединствене логике развоја радње. Филозофску основу трилогије, аутор не назива „ноетистичком”, онако како су то многи пре и после њега чинили, већ „плуралистичком”. На крају закључује: „У читаву стварању Чапекову види се једна стална тежња да се што више приближи животу човеку – и да се реши та загонетка која се зове живот, човек, циљ и срећа човека. У том настојању Чапек је пошао у почетку од метафизичких решења, или решења која прелазе у тајанственост, област недокученог, трансценденталног. Али што даље, он се све више бави проблематиком која мучи савремено човечанство – брине се за спас његов. Не спуштајући се на ниво једног агитатора, он је на плану књижевном и уметничком постао један од највећих поборника слободне мисли, искрене, масариковске хуманости, борац за светски мир и истинску демократију. Чапек је један посвећен дух и танкоћутни уметник који познаје и воли човека и живот. У томе је

¹⁰ У другој половини тридесетих година 20. века на афирмацији Чапековог дела у нашој средини, поред Крешимира Георгијевића, највећи допринос дали су Јарослав Мали, Бошко Врачаревић, Људевит Јонке и Јован Кршић. Преводили су Чапекове приповетке и одломке из романа, а своје преводе, као и чланке и приказе о пишчевом делу, објављивали су у периодици. О њиховом доприносу тумачењу ауторовог дела више у докторској дисертацији Александре Корде-Петровић *Рецепција дела Карела Чапека у српској култури* (Београд, 2002).

¹¹ И овде Георгијевић назив романа *Прва смена* преводи као *Прва њаршција*, иако ће овај роман у његовом преводу бити објављен 1949. године под називом *Прва смена*.

његова мисија као књижевника и уметника” (Георгијевић 1938: 276). На крају студије, писца назива „савешћу савременог човечанства”.

Нико није ни слутио да ће убрзо бити писани некролози и одржане комеморације поводом смрти великог писца. Том приликом биће у нашој средини изречено много мисли и идеја о Чапековом стваралаштву. У организацији српског Пен-клуба биће одржана комеморација у великој сали Коларчевог Универзитета у Београду дана 17.1.1939. године. Тада су о чешком писцу говорили књижевници Нико Бартуловић и Исидора Секулић, у то време председница Пен-клуба.¹² Ипак, поменута студија Крешимира Георгијевића остаће код нас можда и ненадмашена у свом свеобухватном и аналитичком приказу идејне и ангажоване стране Чапековог дела.

У јануару 1939. године у југословенској периодици низали су се некролози посвећени Карелу Чапеку, а у већини њих писац се представљао као репрезетант Масарикове демократије и хуманистичке политике. Аутори некролога нису пропустили прилику да укажу на трагичну симболику пишчеве смрти и умирања братске Чехословачке после Минхенског споразума у новембру 1938. године. Ипак, један некролог је био објављен у цензурисаној верзији. Био је то некролог који је написао Крешимир Георгијевић за јануарски број „Српског књижевног гласника”: „Има периода у историји који су оскудни догађајима, који теку полагаано, без ужурбаности – периода мирног развијања, незауостављивог живота; има их опет – као што је ово доба у коме живимо – крцатим догађајима, кад се руше и дижу државе, народи, људи, друштвене класе, доба која су сва уморана, без утврђених вредности и идеала животних, доба прелазних, како би то рекао Масарик. И ето, баш у то доба пала је једна европска држава као жртва рђавог географског положаја и --- (испрекиданим линијама означен је цензурисани текст – прим. аутора) ---. Тешко је још данас измерити колика је утученост завладала у самом чехословачком народу, после катастрофе народне и државне. Али, ето, баш у то тешко доба умире највећи савремени чехословачки књижевник Карел Чапек. Узроци његове смрти можда су исто толико моралне колико и физичко-патолошке природе, везани црним нитима, с народном катастрофом” (Георгијевић 1939: 111). Георгијевић у даљем тексту наводи да судбоносност тог „прелазног доба” види у смрти председника Т. Г. Масарика, оснивача модерне чешке књижевности Ф.Кс. Шалде, песника Отакара Фишера и на крају смрт књижевника светског гласа, којем је требало да припадне Нобелова награда за књижевност,

¹² Интегрални текст говора који је Исидора Секулић одржала на овој комеморацији налази се у осмој књизи њених сабраних дела *Из стираних књижевности II* (Београд, 1985).

Карела Чапека: „Јасно је ово: Чапек је изданак и завршетак једне дуге традиције, те с поменутом тројицом, а посебно с Масариком, чији је био интимни сабеседник и Екерман, затвара једну епоху у животу чехословачког народа, којој је гранична линија последње лето Господње 1938” (Георгијевић 1939: 112).

Круна свих некролога, књижевних студија и чланака посвећених овом писцу, а објављених после Чапекове смрти, била је *Чајекова књиџа* (Београд, 1939), коју је уредио Крешимир Георгијевић. Замисао је била да се у корицама једне књиџе укратко прикаже Чапеков разноврсни стваралачки опус и то избором из до тада преведених приповедака, одломака драма и романа. Георгијевић је направио избор до тада већ објављених, али и необјављених превода више преводилаца са чешког.¹³ Био је то посебан издавачки подухват, јединствен начин представљања опуса једног страног писца. На почетку Чапекове књиџе штампана је песма Жарка Васиљевића *Песма за мој њокојној оца и за мршвој знаница Карела Чајека*. После лирског некролога који је написао књижевник Нико Бартуловић под називом *Ојрошџај с Карлом Чајком*, следи приказ дела Карела Чапека из пера К. Георгијевића. Приказ је у великој мери обухватио оно што је аутор већ објавио у „Српском књижевном гласнику” (1938), а и сам Георгијевић у фусноти упућује на поменућу студију и на литературу тамо наведену. У овај избор уредник је уврстио чак пет својих превода (приповетка *Хордубал*, по један одломак из путиписа *Пуш на север* и *Писама из Енџлеске*, одломак из романа *Мејшеор*, новински чланак *Нај...*, као и трећи чин из драме *Мајџи*).

На основу библиографије превода Чапекових дела и објављених студија и чланака о ауторовом делу (Корда-Петровић 2004), може се закључити да се у периоду до Другог светског рата у нашој средини више писало о делу овога писца, него што су домаћем читаоцу били доступни преводи његове прозе. Послератни период донеће појачан интензитет објављивања превода на српскохрватски језик, али парадоксално, донеће и донекле негативно тумачење Чапековог дела. Промена друштвено-идеолошких околности учиниће да званична чехословачка марксистичка књижевна критика Чапеков филозофски поглед на свет тумачи као „недовољно пролетерски”. Замеран му је „буржоаски конформизам” и одбијање марксистичких идеја.¹⁴ Многи су се позивали на став Ф. Кс. Шалда, чешког књижевног критичара, који је у међуратном периоду

¹³ Потпуни опис садржаја *Чајекове књиџе* налази се у прилогу А. Корда-Петровић, *Карел Чајек у српској кулџури – Библиоџрафија*, Зборник Матице српске за славистику 2004, бр. 65–66, с. 366.

¹⁴ Чапек није крио своја филозофска и идеолошка убеђења. Један од његових познатијих чланака је „Зашто нисам комуниста” (*Проџ нејсем комунистоу*, 1932), чији ће превод код нас имати посебну судбину – више у А. Корда-Петровић, *Анџажовани карак-*

промовисао и бранио авангардне књижевне тенденције и писао да је Чапек поглед на свет сувише „академски и апстрактан”, да је удаљен од реалног живота.¹⁵ На Шалдине ставове ослањаће се сви потоњи критичари Чапековог дела. Омаловажавање укупне вредности пишчевог дела кулминирао је педесетих година, када су у Чехословачкој његова дела избачена из обавезне школске лектире, а књиге повучене из књижара.

Одједи оваквог „новог читања” и дистанцирање од пишчевог филозофско-идеолошког погледа на свет, зачули су се и у нашој средини. Први сигнал ограђивања од пишчевих идеолошких ставова, била је студија врсног познаваоца и преводиоца Чапековог дела, Људевита Јонкеа¹⁶, али убрзо стиже и из пера Крешимира Георгијевића.

Крешимир Георгијевић у београдском часопису „Словенско братство” (јуни 1947), у краћој студији *Чешка књижевност код нас*, пише да је за разлику од богато превођене совјетске књижевности у послератном времену, запостављено превођење са других словенских језика. У вези с тим, Георгијевић сматра да је један од најпречих задатака славистичких катедара у Београду, Загребу, Скопљу и Љубљани, управо стварање што већег броја познавалаца западнословенских језика и књижевности. Затим детаљније пише о чешким ауторима и њиховим делима преведеним на српскохрватски језик од ослобођења до средине 1947. године. Интересантно је да при томе не помиње преводе Чапекених приповедака и бајки објављених као засебна издања у преводу Наде Дорошки.¹⁷ Две године касније, Матица српска објављује Георгијевићев превод романа *Прва смена* (Нови Сад, 1949). Уместо предговора (или поговора) овом преводу, Георгијевић је превео Чапекено објашњење основне идеје романа, које је писац изрекао у једном разговору за „*Lidové poviny*”. Чапек ту наводи да му је намера била да напише роман о мушкој солидарности и храбрости, о различитим типовима и мотивима онога што се зове јунаштво. Сам писац објашњава да *Прва смена* није роман о рударима и рударском животу, нити је то сликање рударске средине и њихових социјалних проблема, већ да књига говори о неколико честитих и храбрих

шар шумачења Чапекених дела у српској средини, Зборник *Од Мораве до Мораве*, Матица моравска – Матица српска, Брно 2005, с. 229–251.

¹⁵ Ф. Кс. Шалда је још 1932. године, у време када је Чапек већ био славан и признат писац, написао радикалну критику његовог погледа на свет, називајући га „конзервативцем” и „режимским писцем”.

¹⁶ Људевит Јонке пише студију *Књижевни лик Карла Чајка*, која је објављена у загребачком часопису „Република” (бр. 11–12, новембар–децембар 1950, с. 858), док ће годину дана касније исти текст бити преузет као предговор Јонкеовом избору Чапекених *Избраних приповедака* (Зора, Загреб 1951). Поново парадокс – објављује се избор приповедака, али уз „ограђивање” од пишчевих ставова.

¹⁷ Реч је о преводима *Приче из оба џеја* (Београд: Просвета 1946) и *Чешке приче за децу* (Загреб: Просвјета, 1946)

људи, који су сасвим случајно и рудари (Чапек 1949). Писац је често био принуђен да објашњава идеје својих драмских и прозних дела, пре свега пред нападима чехословачке међуратне левичарске критике. У време објављивања овог превода, у времену преиспитивања идеолошке подобности Чапековог дела, Георгијевић се опредељује да ово објашњење припоји преводу романа.

Крајем 1951. године у сарајевској „Бразди“, објављена је Георгијевићева студија *Два чешка приповедача: Јан Неруда – Карел Чапек*, која је посвећена приказу две књиге превода Људевита Јонкеа. Реч је о преводима књига Јана Неруде *Малостранске приповијести* (Загреб, 1950) и Карела Чапека *Изабране приповијешке* (Загреб, 1951). Иако је фокус студије на анализи поменутих дела, Георгијевић се детаљно бави Чапековим филозофским и политичким погледом на свет. У том смислу наводи цитате из Шалдиног *Записника*, како би и сам закључио: „Чапек је свуда остао прагматиста, скептички релативиста, демократа али не револуционар, хуманиста који топло саосећа с малим бедним човеком, али који не види да је једини излаз из његове беде у рушењу капиталистичког поретка” (Георгијевић 1951: 828). При крају студије, аутор пише да се приликом читања наведених приповедака мора водити рачуна о чињеници да се писац јасно определио за грађанско-демократски поредак и прагматистичку филозофију.

Чему су служила оваква „упутства” за читање Чапекових приповедака? Да ли је то било покриће пред тадашњом домаћом књижевном критиком или данак утицају актуалне чехословачке марксистичке критике? Чињеница је да је Крешимир Георгијевић делимично изменио свој раније заступани став о поетици и идејности Чапековог дела. Да ли је то ипак била последица политичких неприлика у које је тих година неправедно увучен професор Георгијевић а што је утицало на његов положај у академским круговима? Уколико имамо у виду сву озбиљност политичке ситуације тога времена, онда можемо и другачије читати овај текст. У том светлу можемо похвалити вештину с којом је аутор балансирао оно што је заиста мислио и оно што се од њега тражило да мисли у тим смутним и опасним временима.

Осим овога, нама је ова студија интересантна и због одабраног поступка у приступу Чапековом делу. Није реч о шематизованом, хронолошком и систематичном приказу ауторовог дела, већ о компаративном представљању два чешка приповедача које, осим што су им збирке приповедака у кратком временском размаку код нас преведене, имају дубље споне. Георгијевић закључује да су оба писца мајстори кратке приповетке „која у сажетој, згуснутој нарацији даје и занимљив предмет, и рељефну карактеристику личности, и фино поентирану мисао...” (Георгијевић 1951: 828). По њему, обојица су у свом делу сликали своје

доба (Неруда, другу половину 19. века а Чапек, двадесете и тридесете године 20. века) и обојица су задобили признање и симпатије чешке културне јавности. Ипак, и у овом делу текста дискретно се прикрива ода Чапековом делу: „Неруда је, по свему, некуд топлији и срдачнији него Чапек, писац који делује више на интелект него на осећање. Без њега као да не бисмо видели онај допринос који је чешки човек дао у борби против фашизма, за демократију и мир између два рата. Један и други писац сустичу се у једном: у топлом, хуманом односу према малом, ситном човеку, у жељи да му помогну – при чему Неруда показује више одлучности радикалног демократе, а Чапек резигнирану беспомоћност скептичног интелектуалца и филозофа. Ипак, у суштини, обојица су дубоко људски, племенити, добри” (Георгијевић 1951: 820).

Као доследни позитивиста, Георгијевић оба приповедача посматра и у односу на време у коме су стварали: док је Неруда одражавао тежње младе чешке буржоазије шездесетих година 19. века, докле Чапек живи у доба њеног пуног процвета, у клими либерално-демократских схватања. Аутор студије, који живи у време соцреалистичких вредности, храбро закључује да два писца стоје на два крајњим тачкама развитка чешког грађанства. Даље, у посебном осврту на идејни смисао појединих Чапекових приповедака и романа, Георгијевић подвлачи да је писац у гносеолошком, ноетичком и филозофском погледу остао до краја прагматиста, релативиста и агностик. Препознаје да је реч о писцу који оставља могућност читаоцу да верује у чуда и релативност истине. На овом месту је наглашено да се са таквим Чапековим поставкама може полемисати, али би то одвело у једну уопштену критику прагматизма. На крају, стиче се утисак да Крешимир Георгијевић заправо брани Чапекове идеолошке и филозофске ставове, иако непрестано указује на њихове недостатке. Читава студија написана је у духу Чапековог релативизма тј. да не треба никада доносити искључиве закључке, јер апсолутна истина не постоји.

Доказ да је чешки писац, следбеник Масарикове мисли, педесетих година пао у немилост и у нашој средини, нису само оградавања од идеолошке неподобности, која су се могла читати из пера еминентних познавалаца Чапековог дела,¹⁸ већ се примећује и период од скоро десет година смањеног интензитета у рецепцији његовог дела. У том периоду недостају нове студије и прикази Чапековог дела у српској и југословенској периодици, али спорадично се објављују засебна издања превода, као и преводи у периодици (Корда-Петровић 2004). Док је у чешкој сре-

¹⁸ Осим поменутог предговора Људевита Јонкеа, познат је и приказ нових издања превода Чапекових дела Славка Леовца, *Скејса и иронија Карела Чајека*, Ослобођење, Сарајево, год. XII, 4.11.1954, бр. 2470.

дини Чапеков поглед на свет био у потпуности одбачен, у нашој средини је био делимично одбрањен, претпостављамо, не само због другачије опште друштвене атмосфере, већ и великим делом захваљујући ставовима професора Георгијевића.

Тих година у корицама исте књиге наша су се два превода под насловом *Хордубал. Прва смена – два романа из животоа рудара* (Београд, 1954), први у преводу Јарослава Малог, а други у преводу К. Георгијевића. Била су то два превода већ раније објављена,¹⁹ сада спојена у нову целину уз придодат поднаслов. Осим предности за издавачку кућу, због постојећа два превода два романа који по свом невеликом обиму дозвољавају да се сместе у корице исте књиге, тешко је наћи оправдање за овакав спој два дела која су различито тематски и идејно мотивисана.

Логично је да у потрази за објашњењем прво посегнемо за предговором ове књиге, који је насловљен *Карел Чајек*, а написао га је К. Георгијевић. После краћег приказа целокупног Чапековог стваралаштва, са акцентом на пишчево прагматистичко филозофско полазиште и хуманистички однос према човеку-појединцу, аутор предговора упушта се у детаљнију анализу два романа. Наведени су цитати чешког критичара Ф. Кс. Шалде о специфичности романа *Хордубал*, као баладе у прози, али и цитат Чапековог објашњења идеје која га је водила док је писао *Прву смену*. Георгијевић није заборавио да нагласи како је роман *Хордубал* заправо први од три романа које повезује једно сведочанство о богатству могућности које се налазе у личности сваког, па и најобичнијег човека. А затим поставља реторичко питање, у коме се можда крије одговор у вези са критеријумом који је спојио ова два романа у исту књигу. Георгијевић се пита: „Па зашто онда не би и обични рударски копачи били јунаци, хероји, кад спасавају своје затрпане другове, иако они то не сматрају за јунаштво него за своју природну рударску дужност?” (Георгијевић 1954: 8). Дакле, аутор предговора у роману о рударима види наставак пишчевог трагања за многоструким могућностима које се крију у сваком појединцу, у његовој представи о самој себи и у представи других о њима. То је корен племенитости и топлине који извиру из оба романа.

Треба нагласити да иако у целокупном Чапековом делу пратимо основну идеју хуманости и ауторове љубави према човеку са свим његовим манама и врлинама, ипак Чапек у ова два романа полази са различитих позиција. Док у *Хордубалу*, као уосталом и у читавој трилогији, Чапек полази од човека-појединца, јединке као света за себе, роман *Прва смена* је одраз колективног духа, солидарности и заједништва. Такође, и

¹⁹ Роман *Хордубал* у преводу Јарослава Малог објављен је у оквиру Чапекове трилогије *Хордубал, Мешор и Обичан животи* (Београд, Сарајево 1940), док је Георгијевићев превод *Прве смене* први пут објављен у Новом Саду 1949.

сам поднаслов овог издања може се оспорити: нити у једном од ова два романа живот рудара није у првом плану. Хордубал и рудари-спасиоци јесу рудари, али могли су бити и било који други обични и пожртвовани људи у којима се крију највеће људске и моралне вредности. Дакле, нити један од ових романа не представља социјалну слику положаја рудара, нити реалистичну слику рударске средине. Уосталом, то и сам Чапек објашњава у преведеном цитату наведеног предговора. Остаје још једно могуће објашњење за концепцију овог издања. Можда је у датим околностима било мудро „провући” до читаоца два Чапекова романа преко подналова који асоцира на пролетерске теме? Замерке на концепцију овог издања остају, али не може се оспорити његов значај у целокупној рецепцији Чапековог прозног дела у нашој средини. Било је то четврто засебно издање романа *Прва смена* и друго засебно издање романа *Хордубал*, и то са солидним одјеком књижевне критике у српској периодици. Ако ништа друго, ова књига је била нови повод да се о Чапеку и његовом делу поново пише.

Према нашим сазнањима, ово је последњи текст који је К. Георгијевић написао о Чапековом делу. Шездесетих година у периодици, као и у засебним издањима, биће објављивани ранији преводи или одломци из Георгијевићевих превода, али предговоре и приказе писаће други. Георгијевићева мисија је завршена. Уз још неколико преводаца и познавалаца Чапековог дела, пре свих Људевита Јонкеа и Јарослава Малог, он је открио и протумачио дело чешког писца српским и југословонским читаоцима, а када су се појавили гласови идеолошког тумачења Чапековог дела и запретила опасност да књиге овог писца не буду доступне нашим читаоцима, Георгијевић је пре свих на нашим просторима мудро и „дипломатски” одбранио пишчеву филозофију и поглед на свет. Учинио је то у исто време када и С.В.Никољски, совјетски књижевни историчар и бохемиста, чија ће књига донети дефинитивну рехабилитацију Чапековог дела у СССР-у и у Чехословачкој.²⁰ Наглашавање Чапекове хуманистичке и општељудске оријентације, која стоји у основи одбране Никољског пред идеолошким нападима на Чапеково дело, Георгијевић је одувек истицао у својим студијама, приказима и предговорима.

Од шездесетих година појавиће се нове генерације преводаца Чапековог дела на наш језик, писаће се о Чапековом делу различитим поводима и појавиће се нови тумачи његовог дела у нашој средини. Ипак, због свог пионирског доприноса афирмацији Чапековог дела, зналачког

²⁰ Сергеј Васиљевич Никољски (1922–2015), совјетски и руски бохемиста, један од оснивача Института за славистику Руске академије наука, чија студија о Чапеку, објављена у преводу на чешки 1952. године, доноси дефинитивну рехабилитацију пишчевог дела у социјалистичкој Чехословачкој.

приступа превођењу и тумачењу његовог филозофског погледа, пресудне улоге у одбрани ауторовог погледа на свет и искрене посвећености, чак судбинске повезаности са Чапековим делом, Крешимир Георгијевић је један од ретких кога можемо назвати и нашим чапекологом.

ИЗВОРИ

- Георгијевић 1938: Георгијевић К., *Карел Чапек*, Српски књижевни гласник, 1.6.1938, год. LIV, бр. 3-4 с. 258–276;
- Георгијевић 1939: Георгијевић К., *Карел Чапек (1890–1938)*, Српски књижевни гласник, 16.1.1939, год. LVI, бр.2, с. 111–116;
- Георгијевић 1947: Георгијевић К., *Чешка књижевност код нас*, Словенско братство, Београд, год. I, с. 472–479;
- Георгијевић 1951: Georgijević K., *Dva češka pripovedača – Jan Neruda i Karel Čapek*, Brazda, Sarajevo 1951, god. IV, br. 11-12, s. 820–838;
- Георгијевић 1954: Георгијевић К., *Карел Чапек*. У: Чапек К., Хордубал и Прва смена – два романа из живота рудара, Рад, Београд 1954, с. 8;
- Корда-Петровић 2002: Korda-Petrović A., *Recenzija dela Karela Čapeka u srpskoj kulturi*. Doktorska disertacija, rukopis, Filološki fakultet u Beogradu, 271 s.;
- Корда-Петровић 2004: Korda-Petrović A., *Karel Čapek u srpskoj kulturi – Bibliografija*. Зборник Матице српске за славистику, 2004, број 65–66, с. 350–379;
- Мали 1939: Мали Ј., *Чапекови разговори с Т.Г. Масариком*, Српски књижевни гласник, 1.1.1939, год. LVI, бр.1, с. 72–73.
- Чапек 1949: Čapek K., *Román První parta*, Lidové noviny, 26.9.1937. In: Čapek Karel, *Na břehu dnů*, Praha.

Aleksandra Korda Petrović

PROFESSOR KRESIMIR GEORGIJEVIC – CAPEKOLOGIST

Summary

Kresimir Georgijevic is one of the few writers we could call a Capekologist of our own; because of his pioneering contribution to the affirmation of Capek's work, his learned approach to the translation and the interpretation of his philosophical views, his key role in the defense of Capek's writing and his true commitment, even because his connection to Capek's work that seems to be destiny. Other writers have also interpreted Chapek's utopianism, analyzed his novels and plays from the ideal-utopian aspect. However, Georgijevic has managed to perceive the

polysemy and modernity of the ideal aspect of Capek's work; he did so a long time before others, even before the Czech/Czechoslovakian authorities of literary and social circumstances.

Key words: Kresimir Georgijevic, Capekologist, studies, translations